บทความวิจัย

อาเซียนจากมุมมองของญี่ปุ่น: ภาพสะท้อนของลัทธิเอเชียนิยมและบูรพานิยม จากงานเขียนของปัญญาชนในวารสาร *Gaiko Forum* และ *Gaiko*

คัทซูยูกิ ทาคาฮาชิ
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ว่า ปัญญาชนญี่ปุ่นมีแนวความคิดเกี่ยวกับอาเซียนอย่างไร จากมิติทางด้านประวัติศาสตร์ ด้านความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน และการสร้างประชาคมอาเซียน ซึ่งพบว่าทัศนคติของปัญญาชนญี่ปุ่นที่มองอาเซียนบนฐานความคิดแบบลัทธิบูรพานิยม (Orientalism) ที่ฝังรากลึกอยู่นั้น ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ การมองอาเซียนหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยแบ่งว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ส่วนอาเซียนเป็นประเทศกำลังพัฒนานั้น ยังคงติดอยู่ในทัศนคติของปัญญาชนญี่ปุ่น

งานวิจัยชิ้นนี้ได้วิเคราะห์บทความที่ตีพิมพ์ในวารสาร 2 ฉบับ คือ วารสาร *Gaiko Forum* และวารสาร *Gaiko* ซึ่งเป็นวารสารที่เกี่ยวข้องกับการทูตของญี่ปุ่น ซึ่งนักการทูตและนักวิชาการต่างๆ ได้ตีพิมพ์บทความเพื่อชี้นำทิศทางประชามติของชาวญี่ปุ่น ในเรื่องนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น บทความนี้ประกอบด้วย 4 ส่วน ส่วนแรกอธิบายฐานข้อมูลที่ใช้ ส่วนที่ 2 กล่าวถึงความรู้สึกนึกคิดของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศสมาชิกอาเซียนภายใต้แนวคิดที่ว่าชาวญี่ปุ่นต่างมีความรู้สึกคุ้นเคยต่อประเทศเหล่านี้ แต่ยังมีอคติอยู่บ้างเนื่องจากยังขาดความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง ส่วนที่ 3 จะวิเคราะห์นโยบายของประเทศญี่ปุ่นที่มีต่ออาเซียน โดยชี้ให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นคิดว่าประเทศของตนเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงมองว่าตนเองควรจะเป็นผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนซึ่งเป็นประเทศที่ด้อยพัฒนากว่าตน ส่วนที่ 4 พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับอาเซียนในเชิงเปรียบเทียบ นั่นคือเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นนั้นตกต่ำมากกว่าสองทศวรรษ ในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียนกลับเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง ญี่ปุ่นจึงเกรงกลัวมากว่าตนเองจะถูกอาเซียนมองว่า ประเทศญี่ปุ่นมีความสำคัญต่ออาเซียนน้อยเมื่อเทียบกับประเทศมหาอำนาจอื่นๆ

คำสำคัญ: นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น อาเซียน ลัทธิเอเชียนิยม การทูตสาธารณะ

Research Paper

ASEAN in Japanese Views: Images of Asianism and Orientalism Reflected in the Articles Written by Japanese Intellectuals in *Gaiko Forum* and *Gaiko* Journals

*Katsuyuki Takahashi**
Faculty of Humanities, Naresuan University

Abstract

This paper examines what Japanese intellectuals have thought of ASEAN from a historical perspective as well as looking at the Japanese relationship with neighbouring countries and the integration of the ASEAN community. The author clearly found that orientalism is deep-rooted among Japanese intellectuals' view towards ASEAN. In other words, the Japanese intellectuals regard Japan as a developed country, while they continue to regard ASEAN members (Southeast Asia) as developing countries.

This paper analyses articles published in two magazines, namely, Gaiko Forum and Gaiko, which carried articles about Japanese diplomacy, written by Japanese diplomats and scholars. Their articles contributed to the direction of Japanese foreign policy and public diplomacy. This paper consists of four sections. Firstly, the author explained the databases used in this study. Secondly, it explains the Japanese sentiment toward ASEAN countries based on the idea that even though most Japanese people feel close to ASEAN countries, due to a poor knowledge and understanding of these countries they also carry a prejudice against them. Thirdly, the author analyses articles on Japan's foreign policies toward ASEAN, which demonstrate that the Japanese feel that, as a developed country, Japan should exercise leadership over ASEAN, which are relatively underdeveloped. Lastly, a comparative analysis on Japan–ASEAN relations is examined. While Japan has been experiencing a deep and long recession for more than two decades, ASEAN has consistently undergone significant economic growth. Therefore, Japan fears that ASEAN members may feel that Japan's presence in ASEAN is decreasing compared to that of other superpower countries.

Keywords: Foreign policy of Japan, ASEAN, Asianism, public diplomacy

---

* Corresponding author e-mail: ktakahashi44@gmail.com

1. บทนำ

นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะ (1954-)[1] ได้ให้สัมภาษณ์ลงในวารสาร *Chuo Koron* ฉบับเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2013 ว่า "ญี่ปุ่นเริ่มถอยห่างจากศูนย์กลางเวทีโลก ไม่สิ อาจจะตกขอบเวทีโลกแล้วก็ได้ และความสำนึกต่อวิกฤตเรื่องนี้เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกพรรคเสรีประชาธิปไตยญี่ปุ่น (Jiyu-Minshuto หรือ The Liberal Democratic Party of Japan: LDP) ซึ่งเป็นเหตุให้ผมต้องกลับมารับตำแหน่งนายกฯ อีกครั้ง" นายกรัฐมนตรีอาเบะได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับจีนด้วยว่า "เมื่อเร็วๆ นี้ รายได้มวลรวมประชาชาติของญี่ปุ่นลดลงถึง 50 ล้านล้านเยน มาอยู่ที่ 480 ล้านล้านเยน ก่อนหน้านี้ไม่นานเราเคยคิดกันว่า ประเทศจีนเพียงแต่กำลังจะแซงขึ้นหน้าเท่านั้น แต่ตอนนี้จีนได้นำหน้าเราไปไกลแล้ว" ทั้งนี้นายกรัฐมนตรีอาเบะก็แสดงความมุ่งมั่นที่จะไม่ยอมแพ้จีน โดยยืนยันว่า "จะทำให้ญี่ปุ่นกลับมาเป็นศูนย์กลางเวทีโลกอีกครั้งหนึ่ง" (Tahara, 2013: 25)

ในขณะที่ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งคือจีนและเกาหลีใต้นั้นเป็นเรื่องที่ทุกคนทราบกันดี โดยส่วนใหญ่มักเป็นความขัดแย้งเรื่องของเขตแดน เรื่องการไปคารวะศาลเจ้ายะซุกุนิของผู้นำญี่ปุ่น หรือความขัดแย้งในเรื่องสำนึกทางประวัติศาสตร์ นายสีจิ้นผิง ประธานาธิบดีของจีนนั้นปฏิเสธการประชุมร่วมกับนายกรัฐมนตรีอาเบะ ในขณะที่ประธานาธิบดีโอบามาก็ต้องช่วยประสานจัดการให้นายกรัฐมนตรีอาเบะได้ประชุมพูดคุยกับนางปัก กึนเฮ ประธานาธิบดีของเกาหลีใต้ ซึ่งเกิดขึ้นที่กรุงเฮกในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2014 อันถือเป็นครั้งแรกตั้งแต่นางปัก กึนเฮได้รับตำแหน่งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2013 นายกรัฐมนตรีอาเบะเข้าใจดีว่าจะต้องแก้ไขปรับปรุงความสัมพันธ์กับประเทศทั้งสอง จึงได้ตัดสินใจไม่ไปคารวะศาลเจ้ายะซุกุนิในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 2013 (Ibid.: 17)[2]

ในขณะที่ชาวโลกให้ความสำคัญกับญี่ปุ่นน้อยลง และความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านของญี่ปุ่นเองก็ไม่ดีนัก ประเทศสมาชิกอาเซียนกลับมีการพัฒนาเศรษฐกิจที่ดีขึ้น และกำลังก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนเริ่มแตกต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับในช่วงที่ญี่ปุ่นมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงสุดภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเมื่อสี่ทศวรรษก่อน ในปัจจุบันชาวญี่ปุ่นเริ่มมีทัศนคติต่ออาเซียนในเชิงเปรียบเทียบ กล่าวคือ ญี่ปุ่นคิดว่าตนเองถูกลดความสำคัญลง และอาเซียนในปัจจุบันไม่เหมือนอาเซียนในสมัยแรกเริ่ม ที่มีประเทศสมาชิกเพียง 5 ประเทศ ในขณะที่ปัจจุบันได้ขยายเป็น 10 ประเทศครอบคลุมทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างแท้จริง ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนกำลังจะเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์ว่า ปัญญาชนญี่ปุ่นมีแนวความคิดเกี่ยวกับอาเซียนอย่างไรบ้าง จากมุมมองทางด้านประวัติศาสตร์ ด้านความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน และการสร้างประชาคมอาเซียน เนื้อหาในบทความประกอบด้วย 4 ส่วน ส่วนแรกจะอธิบายฐานข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ส่วนที่ 2 อรรถาธิบายความรู้สึกนึกคิดของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศสมาชิกอาเซียน ส่วนที่ 3 จะวิเคราะห์นโยบายของประเทศญี่ปุ่นที่มีต่ออาเซียน ส่วนที่ 4 เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศสมาชิกอาเซียนในเชิงเปรียบเทียบ

---

[1] สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดยะมะงุชิ หลานของอดีตนายกรัฐมนตรีโนะบุซุเกะ คิชิ บิดาเป็นอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

[2] เดือนสิงหาคมถือเป็นเดือนสำคัญเพราะเป็นเดือนที่ญี่ปุ่นยอมแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง โดยนายกรัฐมนตรีอาเบะได้ไปคารวะศาลเจ้ายะซุกุนิครั้งแรกในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2013 ซึ่งเป็นวันครบรอบ 1 ปีหลังจากได้รับตำแหน่งนายกฯ ซึ่งก็ทำให้จีนและเกาหลีใต้แสดงความไม่พอใจและต่อต้าน

2. งานวิจัยที่ผ่านมาและฐานข้อมูล

ที่ผ่านมามีงานวิจัยจำนวนมากศึกษาเกี่ยวกับนโยบายของญี่ปุ่นต่ออาเซียน แต่งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของญี่ปุ่นที่มีต่ออาเซียนนั้นน้อยมาก เช่น Wakamiya (1995) ได้วิเคราะห์ทัศนคติของนักการเมืองในพรรคเสรีประชาธิปไตยต่อเอเชีย โดยเขาคิดว่าทัศนคติที่นักการเมืองเหล่านี้มีต่อเอเชียมีความซับซ้อน กล่าวคือ มีทั้งความรู้สึกในแบบลัทธิเอเชียนิยม ความดูถูก หรือรู้สึกเฉยเมยต่อประวัติศาสตร์สงครามเอเชีย-แปซิฟิก (1931-1945) ในขณะที่ก็มีความรู้สึกเสียใจต่อสงครามเอเชีย-แปซิฟิกที่เกิดขึ้น รวมทั้งมีความคิดในเชิงอุดมคติที่ต้องการสร้างมิตรภาพกับเอเชีย Kobayashi (2012) ได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนญี่ปุ่นต่อเอเชียโดยเฉพาะในกลุ่มนักธุรกิจ ญี่ปุ่นที่มองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นตลาดสินค้าที่สำคัญในช่วงทศวรรษ 1960 และเป็นตลาดที่น่าลงทุนในช่วงทศวรรษ 1970 นายโคบะยะชิเชื่อว่าเศรษฐกิจฟองสบู่ในช่วงทศวรรษ 1980 ได้เปลี่ยนทัศนคติของคนญี่ปุ่นต่อเอเชีย เนื่องจากมีการลงทุนมากขึ้นในประเทศสมาชิกอาเซียน ทำให้คนญี่ปุ่นรู้สึกว่าเป็นผู้นำของเอเชีย เกิดความรู้สึกชาตินิยมมากขึ้น และดูถูกชาวเอเชียเพิ่มมากขึ้น แต่หลังจากฟองสบู่แตกในช่วงต้นทศวรรษ 1990 ญี่ปุ่นจึงมีโอกาสทบทวนและสร้างความปรองดองกับเอเชีย ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าการสร้างความปรองดองดังกล่าวยังไม่ปรากฏให้เห็นได้จริง

Suehiro (2014) วิเคราะห์ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นมีทัศนคติและนโยบายต่อเอเชียอย่างไร โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ เขาพบว่ารัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำเอเชีย แต่พยายามร่วมมือกับเอเชียเพื่อที่จะทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเข้มแข็ง และยอมรับว่าญี่ปุ่นไม่ใช่ตัวหลักในทางเศรษฐกิจของเอเชียในช่วงหลัง ค.ศ. 2010 เป็นต้นมา นายสุเอะฮิโระได้เสนอว่า ประเทศญี่ปุ่นควรจะมีบทบาทเป็นผู้นำของเอเชียในด้านสังคมมากกว่า เช่น ในเรื่องของปัญหาสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำในสังคม สังคมผู้สูงอายุ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการที่จะศึกษาถึงทัศนคติที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อประเทศสมาชิกอาเซียนเช่นกัน แต่จะเน้นที่กลุ่มปัญญาชนและคนในแวดวงการการทูตในยุคหลังฟองสบู่แตก โดยใช้การวิเคราะห์ผ่านฐานความคิดเรื่องลัทธิเอเชียนิยมและลัทธิบูรพานิยม ที่ยังคงฝังรากลึกอยู่ในนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นและอยู่ในจิตสำนึกของปัญญาชนญี่ปุ่น โดยผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากวารสาร *Gaiko Forum* (外交フォーラム, *Forum for Diplomacy* ต่อไปจะใช้ตัวย่อ *GF*) และวารสาร *Gaiko* (外交, *Diplomacy*, ต่อไปจะใช้ตัวย่อ *G*)[3] ดังนั้นการใช้คำว่าปัญญาชนญี่ปุ่นในที่นี้จึงหมายความถึงนักการทูต นักการเมือง นักวิชาการ นักข่าว และนักธุรกิจ ผู้ซึ่งตีพิมพ์บทความใน *Gaiko Forum* หรือ *Gaiko* โดยวารสาร *Gaiko Forum* นั้นเริ่มพิมพ์ครั้งแรกในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1988 จนถึงเดือนเมษายน ค.ศ. 2010 ต่อเนื่องเป็นเวลา 21 ปีครึ่ง มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 259 ฉบับ มียอดขายครั้งละ 30,000 เล่ม ซึ่งนับเป็นวารสารเกี่ยวกับการทูตฉบับเดียวในญี่ปุ่น

นายเค็นซุเกะ ยะนะงิยะ อดีตปลัดกระทรวงการต่างประเทศ อธิบายวัตถุประสงค์ของการออกวารสารนี้ว่า “การทูตนั้นจะขาดความเข้าใจและการสนับสนุนของประชาชนไม่ได้ ในยุคสมัยของการทูตสาธารณะ (Public Diplomacy) นั้น จำเป็นต้องมีวารสารเฉพาะด้านการทูต ที่นำเสนอข่าวสารและความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ

[3] วารสารทั้งสองฉบับนี้เป็นวารสารที่มีความต่อเนื่องกัน และถือได้ว่าเป็นวารสารเพื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้ กระทรวงการต่างประเทศได้ร่วมมือทำวารสาร *Gaiko Forum* จนถึงฉบับเดือนตุลาคม ค.ศ. 2003 แต่ว่าไม่ได้เป็นเจ้าของวารสารดังกล่าว ในขณะที่วารสาร *Gaiko* ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในเดือนกันยายน ค.ศ. 2010 นั้น มีกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นเป็นเจ้าของและผู้จัดพิมพ์โดยตรง

นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นมากขึ้น" (*GF*, April 2010: 85) ทั้งนี้กระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นให้การอุดหนุนวารสารจำนวน 9,000 ฉบับ (1 ใน 3 ของยอดขาย) เป็นประจำทุกเดือน แต่ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2009 รัฐบาลยุกิโอะ ฮะโตะยะมะ (จากพรรค Democratic Party of Japan, DPJ) ได้จัดประชุมสั่งการให้กระทรวงการต่างประเทศเลิกซื้อวารสาร *Gaiko Forum* ดังกล่าว ดังนั้นการตีพิมพ์วารสารต่อมาจึงมีความยุ่งยากมากขึ้น จนนำไปสู่การยกเลิกการทำวารสารไปในที่สุด[4] อย่างไรก็ตาม ในเดือนกันยายน ค.ศ. 2010 ก็กลับมีการออกวารสารใหม่ชื่อว่า *Gaiko* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนเข้าใจสังคมนานาชาติ และแนวคิดด้านการทูตของญี่ปุ่น (*G*, September 2010: 6)

กล่าวโดยสรุปแล้วอาจจะสามารถแบ่งแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในวารสาร *Gaiko Forum* และ *Gaiko* ออกได้เป็นสี่ช่วงเวลา คือ ช่วงแรก ตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ. 1988 ที่เริ่มออกวารสารจนถึงการเกิดวิกฤตการณ์การเงินของเอเชีย ค.ศ.1997 จากนั้นช่วงที่ 2 ตั้งแต่ ค.ศ. 1997 ถึง ค.ศ. 2002 อันเป็นช่วงที่เริ่มเห็นบทบาทของจีนในอาเซียนมากยิ่งขึ้น ตามด้วยช่วงที่ 3 ตั้งแต่ ค.ศ. 2002 ถึง ค.ศ. 2009 ซึ่งเป็นช่วงที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของจีนแซงหน้าญี่ปุ่นและเป็นมหาอำนาจอันดับสองของโลก และช่วงที่ 4 ตั้งแต่ ค.ศ. 2009 ถึงปัจจุบัน ทั้งที่ในช่วงที่ 1 นั้น ญี่ปุ่นประสบกับวิกฤตการณ์เศรษฐกิจฟองสบู่แตก และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยาวนานหลังจากนั้น แต่กระนั้นญี่ปุ่นก็ยังมีจิตสำนึกเป็นมหาอำนาจหลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลงนั้น ญี่ปุ่นมีจุดประสงค์ที่จะดำเนินนโยบายเพื่อสันติภาพและส่งเสริมความร่วมมือต่างๆ ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ด้วย ส่วนระยะที่สอง ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่ประเทศสมาชิกอาเซียนเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์การเงินและเริ่มมีการประชุมอาเซียน+3 ขึ้นเป็นครั้งแรก ระยะที่สาม จีนได้มีอิทธิพลทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและทหารในโลกมากขึ้น ในขณะที่ญี่ปุ่นได้พัฒนาแนวความคิดประชาคมเอเชียตะวันออก ทั้งนี้จะเห็นได้ถึงการที่จีนและญี่ปุ่นพยายามชิงอำนาจในการเป็นผู้นำภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ในระยะที่สี่ ญี่ปุ่นสูญเสียความมั่นใจในตัวเอง และมีความรู้สึกว่าถูกคุกคามทางทหารจากจีน ความคิดเรื่อง "ประชาคมเอเชียตะวันออก" หายไป และความสนใจต่อประชาคมอาเซียนของญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น

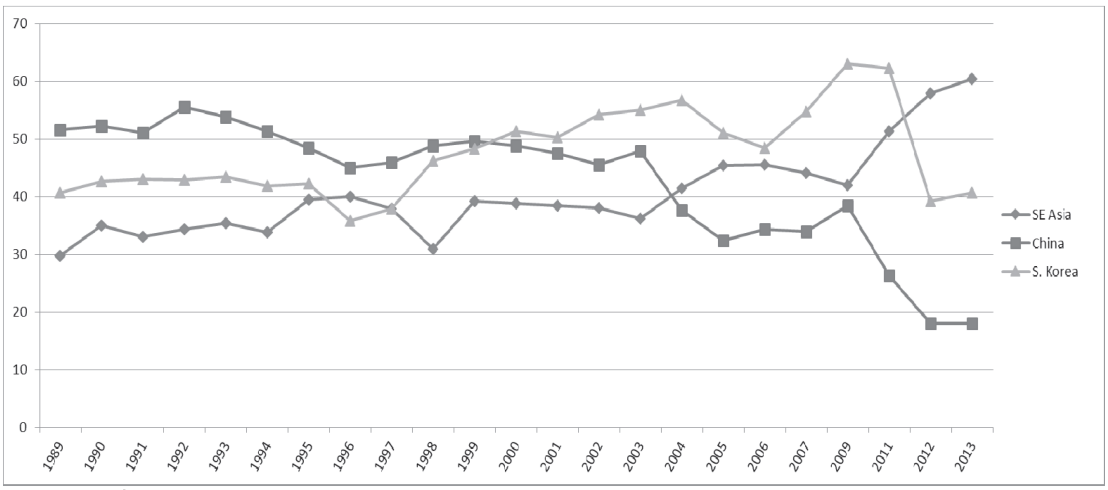
บทความนี้จะใช้แนวคิดลัทธิบูรพานิยม (Orientalism) ของ Said (2005) เป็นทฤษฎีและแนวทางในการวิเคราะห์บทความของวารสาร *Gaiko Forum* และ *Gaiko* และพยายามวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของประเทศสมาชิกอาเซียนที่อยู่ในสำนึกของปัญญาชนญี่ปุ่นโดยลัทธิบูรพานิยม ใช้มุมมองของการแบ่งขั้วที่ขัดแย้งกัน ทำให้เกิดการแบ่งเป็นตะวันตกและตะวันออก เพื่อนำไปสู่ความชอบธรรมที่ตะวันตกจะครอบงำตะวันออก เช่น การบอกว่าตะวันตกเหนือกว่า-ตะวันออกด้อยกว่า ตะวันตกก้าวหน้า-ตะวันออกล้าหลัง ตะวันตกมีอารยธรรม-ตะวันออกป่าเถื่อน ตะวันตกมีเหตุผล-ตะวันออกใช้อารมณ์ เป็นต้น ซาอิดเคยหยิบบทความ "Domestic Structure and Foreign Policy" ของ Henry Kissinger มาพิจารณาและชี้ให้เห็นว่าบทความนี้ใช้วิธีแบ่งโลกเป็นสองส่วน คือ ประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศที่ด้อยพัฒนา ซึ่งเป็น

[4] ศาสตราจารย์ชินอิจิ คิตะโอะกะ แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียว (ในขณะนั้น) และคนอื่นๆ ได้คัดค้านการตัดสินใจครั้งนี้ เพราะเห็นว่าจะทำให้ความเข้าใจและความเชื่อมั่นของประชาชนต่อนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นลดลง

คู่ตรงข้ามกัน ความเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างโลกสองส่วนดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่าปรากฏอยู่ในทัศนคติของปัญญาชนญี่ปุ่นที่มีต่ออาเซียนอย่างชัดเจน คือ ญี่ปุ่นควรจะเป็นผู้นำของอาเซียนและเอเชีย เนื่องจากมองว่าญี่ปุ่นมีความก้าวหน้าและเจริญกว่า ขณะที่อาเซียนและเอเชียยังล้าหลังกว่า

3. ความรู้สึกของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศสมาชิกอาเซียน

ในประเด็นเรื่องความรู้สึกของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศสมาชิกอาเซียนนั้น นายไตโซ วะตะนะเบะ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศอินโดนีเซีย[19] ได้ชี้ให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นไม่เข้าใจประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมและชาตินิยมของประเทศสมาชิกอาเซียน (*GF*, December 1996: 103) อีกทั้งเขากล่าวว่าชาวญี่ปุ่นนั้นมักจะคิดไปว่าผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความรู้สึกว่าตนเองคุ้นเคยกับญี่ปุ่น มีความเข้าใจความคิดของชาวญี่ปุ่นและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นและจะต้อนรับชาวญี่ปุ่นเข้าสู่สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างแน่นอน ซึ่งความคิดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นมีความมั่นใจในตัวเองมากเกินไปจึงเข้าใจผิด อันเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้งและทำให้สูญเสียมิตร ดังนั้นชาวญี่ปุ่นจะต้องมีความเคารพนับถือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และต้องไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Ibid.: 107-108) นอกจากนี้นายทะดะชิ อิเกะดะ อดีตอธิบดีกรมเอเชีย กระทรวงการต่างประเทศยังกล่าวว่าชาวญี่ปุ่นในฐานะชาวเอเชียควรจะถามตนเองว่ามีความเข้าใจสถานการณ์ในเอเชียมากแค่ไหน (*GF*, February 1994: 54) และนายซุซุมุ ยะมะคะเงะ แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียวยืนยันว่าความสนใจต่อสถานการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของคนญี่ปุ่นยังมีอยู่น้อย (*GF*, September 2007: 24)

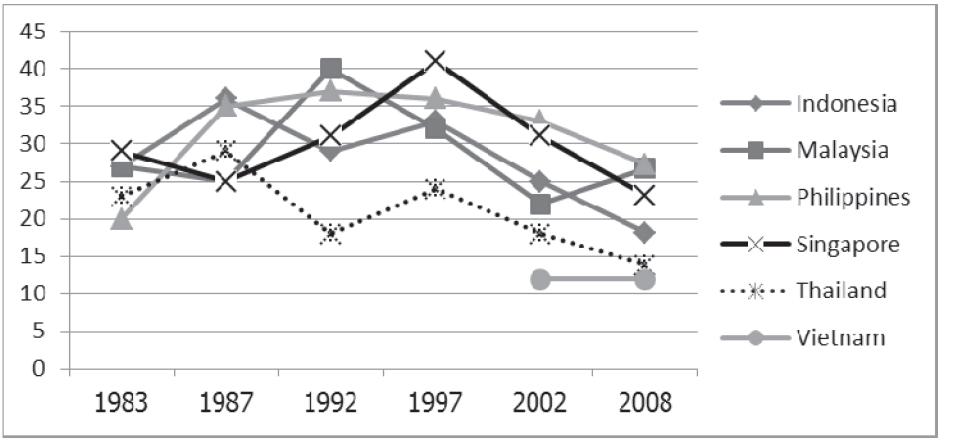


แผนภาพที่ 1 ความรู้สึกคุ้นเคยของคนญี่ปุ่นต่อประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีน และเกาหลีใต้ (หน่วย: ร้อยละ)

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากข้อมูลของ Cabinet Office, Government of Japan (2013)

[5] หมายถึงตำแหน่งในขณะที่เขาเขียนบทความนี้ ทั้งนี้ตำแหน่งต่างๆ ที่จะระบุต่อไปก็เช่นเดียวกันคือเป็นตำแหน่งในช่วงที่ตีพิมพ์บทความ

ผลการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการทูตของสำนักคณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นชี้ให้เห็นว่า คนญี่ปุ่นมีความรู้สึกคุ้นเคยต่อประเทศในกลุ่มอาเซียนเพิ่มมากขึ้น โดยมีผลสำรวจในปี ค.ศ.1990 ผู้ตอบแบบสำรวจมีความรู้สึกคุ้นเคยต่อประเทศในกลุ่มอาเซียน คิดเป็นร้อยละ 35 ซึ่งนายเค็นสุเกะ สึซุกิ เจ้าหน้าที่กรมเอเชีย กระทรวงการต่างประเทศ มีความเห็นว่าชาวญี่ปุ่นไม่รู้จักอาเซียนมากเกินกว่าที่คิดไว้ (*GF*, July 1991: 77-78) อย่างไรก็ดีผลสำรวจปี ค.ศ. 2013 มีคนญี่ปุ่นที่ตอบแบบสำรวจมีความรู้สึกคุ้นเคยต่อประเทศในกลุ่มอาเซียน คิดเป็นร้อยละ 60.4 ซึ่งเพิ่มสูงขึ้นในช่วงระยะเวลา 5 ปี ซึ่งตรงกันข้ามกับความรู้สึกคุ้นเคยต่อจีนและเกาหลีใต้ที่กลับมีแนวโน้มลดลง (แผนภาพที่ 1)



แผนภาพที่ 2 ไม่สามารถลืมความเลวร้ายของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองได้ (หน่วย: ร้อยละ)

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากข้อมูลของ MOFA Japan (1983, 1987, 1992, 1997, 2002, 2008)[6]

เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นมีประวัติศาสตร์เชิงลบสืบเนื่องมาจากการทำสงครามในภูมิภาคเอเชีย จึงทำให้ชาวเอเชียลงความเห็นว่า ชาวญี่ปุ่นไม่ได้มีจิตสำนึกที่จะคิดทบทวนถึงความโหดร้ายของสงครามโลกครั้งที่สอง (*GF*, February 1994: 59) ส่วนคนในประเทศกลุ่มอาเซียนก็เคยมีความรู้สึกคลางแคลงใจว่าญี่ปุ่นจะกลายเป็นมหาอำนาจทางทหาร แต่ในปัจจุบันความรู้สึกนั้นได้เลือนหายไปเรื่อยๆ (*GF*, October 1992: 23) จากผลสำรวจของกระทรวงการต่างประเทศใน ค.ศ. 2008 (แผนภาพที่ 2) ยังคงมีคนที่ไม่สามารถลืมความเลวร้ายของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองได้ คิดเป็นร้อยละ 20.2 ส่วนคนที่สามารถยอมรับความเลวร้ายและถึงตอนนี้ก็ไม่ได้ใส่ใจในความเลวร้าย คิดเป็นร้อยละ 68.1 นายซะกุทะโร ทะนิโนะ อธิบดีกรมเอเชีย กระทรวงการต่างประเทศได้กล่าวว่าชาวญี่ปุ่นจะต้องอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเอเชีย เพราะว่าประเทศญี่ปุ่นเคยรุกรานประเทศต่างๆ ในเอเชียมาตั้งแต่ในอดีต ดังนั้นชาวญี่ปุ่นจึงไม่สามารถที่จะแก้ตัวในเรื่องนี้ได้เลย (*GF*, November 1989: 35)

[6] กระทรวงการต่างประเทศสำรวจเรื่องนี้ล่าสุดในปี ค.ศ.2008

ในมุมมองด้านประวัติศาสตร์ของ นายซะโตะชิ โมะริโมะโตะ แห่งมหาวิทยาลัยทะกุโชะกุ (ภายหลังได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในรัฐบาลพรรค DPJ ในปีค.ศ. 2012) ได้ยืนยันว่าสงครามมหาเอเชียบูรพานั้นไม่ใช่สงครามรุกรานของญี่ปุ่น เพราะในครั้งนั้นประเทศญี่ปุ่นไม่มีความตั้งใจที่จะรุกรานประเทศใดๆ และการตัดสินใจประกาศศึกไม่ใช่อาชญากรรมสงคราม อย่างไรก็ดีการที่ญี่ปุ่นรุกรานประเทศต่างๆ ในเอเชียช่วงสงครามนั้น ได้นำมาซึ่งความเสียหายอย่างมหาศาลต่อประชาชนในประเทศเหล่านั้นจริง นายโมะริโมะโตะกล่าวว่าการเข้าสู่สงครามเป็นทางเลือกที่ผิด แต่ความรับผิดชอบก็ไม่ได้อยู่ที่เหล่าผู้นำเท่านั้น ชาวญี่ปุ่นทั้งหมดจะต้องรับผิดชอบร่วมกันด้วย ทุกฝ่ายจะต้องยอมรับคำตัดสินของศาลทหารตะวันออกไกลในคดีอาชญากรสงคราม และสายไปเสียแล้วที่จะบอกว่าข้อกล่าวหานั้นไม่ถูกต้อง เพราะหากยังยืนกรานในเรื่องความไม่ถูกต้องของคำตัดสิน ก็จะทำให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐฯ โดยไม่จำเป็น ดังนั้นผู้แพ้สงครามจึงต้องถูกลงโทษเช่นนี้ นายโมะริโมะโตะกล่าวว่า ศาลเจ้ายะซุกุนินั้นควรเป็นสถานที่ไว้อาลัยดวงวิญญาณผู้เสียชีวิต และถือเป็นอนุสรณ์สถานแด่ผู้พลีชีพในสนามรบ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างอนุสรณ์สถานใหม่ แต่พิพิธภัณฑ์ “ยูชูคัง” (Yushukan) ซึ่งตั้งอยู่ภายในศาลเจ้ายะซุกุนินั้น มีคำกล่าวยกย่องสงครามอย่างไม่มีเหตุผล และอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดได้ นอกจากนี้นายโมะริโมะโตะเห็นว่าความร่วมมือกับประเทศสมาชิกอาเซียนนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงควรหาทางให้ญี่ปุ่นสามารถส่งกองกำลังป้องกันตนเองไปเข้าร่วมปฏิบัติการในเอเชีย-แปซิฟิกให้ได้ (*GF*, March 2006: 62-68)

กล่าวได้ว่า ความคิดของนายโมะริโมะโตะนั้นออกจะซับซ้อนและเข้าใจยาก ซึ่งสะท้อนจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของคนญี่ปุ่นที่ไม่ชัดเจน แม้เขาอยากจะบอกว่าประเทศญี่ปุ่นไม่ได้รุกรานเอเชียเพราะไม่ได้เจตนา แต่สงครามของประเทศญี่ปุ่นก็ได้ส่งผลกระทบต่อชาวเอเชีย ดังนั้น นายโมะริโมะโตะอาจจะยังไม่เข้าใจถึงความรู้สึกของชาวเอเชียที่ได้รับความสูญเสียและผลการกระทบอย่างมหาศาล จนสร้างความเจ็บแค้นให้แก่ชาวเอเชียมากระทั่งทุกวันนี้ นายวะตะนะเบะ (อดีตเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศอินโดนีเซีย) ได้ยกตัวอย่างการต่อต้านญี่ปุ่นขณะที่นายกรัฐมนตรีคะกุเอ ทะนะกะ (1918-1993) เดินทางเยือนห้าประเทศสมาชิกอาเซียนเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1974 ว่าเป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าญี่ปุ่นไม่ควรเข้าสู่สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยทัศนคติที่เย่อหยิ่ง โดยคิดว่าประเทศญี่ปุ่นช่วยให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอกราช และเป็นโอกาสเหมาะที่สุดสำหรับประเทศญี่ปุ่นที่จะพิจารณาทบทวนตนเองถึงเรื่องราวในสมัยนั้น ส่วนนายยะมะคะเงะ (มหาวิทยาลัยโตเกียว) ยังคงนึกถึงสมัยที่เขายังเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยโตเกียว โดยกล่าวว่าในขณะนั้นมีทัศนคติที่แบ่งความสูงต่ำของภูมิภาคต่างๆ เป็น 3 ระดับชั้น คือ ระดับชั้นสูงสุดคือ ยุโรปและสหรัฐฯ ระดับที่ 2 คือญี่ปุ่น ส่วนระดับ 3 คือประเทศอื่นๆ ในเอเชีย นักศึกษาจะหลงใหลใฝ่ฝันถึงยุโรปและสหรัฐฯ และอาจจะดูถูกเอเชีย แต่ว่าเยาวชนญี่ปุ่นในปัจจุบันที่มีความคิดแบบนี้มีลดน้อยลงโดยลำดับ (*GF*, November 1997: 16) นายไทโซ มิยะงิ แห่งสถาบันบัณฑิตนโยบายศึกษา (GRIPS) เข้าใจว่าจนถึงทศวรรษที่ 1970 ชาวญี่ปุ่นมักจะมองว่าประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นประเทศที่ยากจนและมีการจลาจล (*GF*, December 2008: 24) จนกระทั่งหลังการทำข้อตกลงพลาซ่า

แอคคอร์ด (Plaza Accord[7]) ใน ค.ศ. 1985 นักธุรกิจญี่ปุ่นจึงพากันหลั่งไหลเข้ามาลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่หลังจากนั้นไม่นานเศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็เกิดปัญหาฟองสบู่แตก ชาวญี่ปุ่นสูญเสียความมั่นใจและมีความถ่อมตัวมากขึ้น (*GF*, November 1997: 16)

ในส่วนภาพพจน์ที่มีต่ออาเซียนในขณะนั้น นายโยะชิยุกิ ฮะงิวะระ แห่งมหาวิทยาลัยดกเคียว เข้าใจว่าการจัดตั้งอาเซียนเป็นการร่วมมือระดับภูมิภาคนิยมของรัฐบาลที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยในตอนนั้นเขายังทำงานที่ Institute of Development Economies และได้คุยกับเพื่อนร่วมงานว่าอาเซียนจะอยู่ไปได้นานเท่าใด นายอะกิระ โคะจิมะ (NIKKEI Newspapers) กล่าวว่า ในตอนแรกสื่อมวลชนก็สงสัยว่าอาเซียนจะอยู่รอดต่อได้หรือไม่ และมีนักหนังสือพิมพ์หลายคนต่างได้แสดงความ “ผิดหวัง” เนื่องจากไม่เห็นผลที่ชัดเจนของการรวมกลุ่มดังกล่าว เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นประเมินการรวมตัวของอาเซียนต่ำและไม่ให้ความสำคัญมากนัก เพราะญี่ปุ่นมีแนวคิดในความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศหรือแบบทวิภาคี มากกว่าการรวมเป็นกลุ่มอย่างอาเซียน แต่เมื่อค่าเงินเยนสูงขึ้นและสงครามเย็นยุติลง บริษัทญี่ปุ่นได้เข้ามาลงทุนในประเทศสมาชิกอาเซียน และหลังจากที่จีนเข้าร่วมการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum) ใน ค.ศ. 1994 สื่อมวลชนญี่ปุ่นก็เปลี่ยนทัศนคติและให้ความสนใจต่ออาเซียนมากขึ้น กระนั้นนายยะมะคะเงะ ยังคงแสดงความสงสัยในเรื่องการสร้างประชาคมอาเซียน เพราะประชาคมอาเซียนจะรวมประเทศประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วยความหลากหลายกับประเทศสังคมนิยมเข้าไว้เป็นกลุ่มประชาคมเดียวกัน ดังนั้นรูปแบบการปกครองที่แตกต่างกันดังกล่าวจะทำงานร่วมกันได้หรือไม่ (*GF*, November 1989: 13, 22, 33)

4. การสร้างจิตสำนึกว่าญี่ปุ่นเป็นผู้ชี้นำต่อบรรดาประเทศสมาชิกอาเซียน

ตามที่นายฮะกิวะระ (มหาวิทยาลัยดกเคียว) ได้เคยกล่าวไว้ว่า ภาพลักษณ์ของคนญี่ปุ่นต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในมุมมองของคนญี่ปุ่น ถูกสร้างโดยคณะทูตอิวะกุระ (1871-1873) ที่เดินทางผ่านเกาะลังกา ช่องแคบมะละกา สิงคโปร์ ไซ่ง่อนใน*บันทึกรายงานการไปดูงานยุโรปและอเมริกา* ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการผลิตวาทกรรมว่า “เอเชียมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์” และ “ชาวเอเชียเป็นคนป่าเถื่อน” (Ibid.: 36)

ชาวญี่ปุ่นทั่วไปมักคิดว่าจีนเป็นประเทศที่น่านับถือ ไม่ว่าจะเป็นตัวคันจิ ศาสนาพุทธ และอีกหลายอย่างก็เรียนรู้มาจากประเทศจีน แต่หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่หนึ่ง (1894-1895) ทัศนคติที่ญี่ปุ่นมีต่อจีนก็เปลี่ยนไปเพราะในสงครามนั้นประเทศญี่ปุ่นชนะประเทศจีน ชาวญี่ปุ่นจึงเริ่มดูถูกจีนมากขึ้น และ “วงไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหาเอเชียบูรพา” ที่ประเทศญี่ปุ่นได้พยายามสร้างในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาก็คือแนวคิดที่ว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ก้าวล้ำนำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ด้อยพัฒนา ชาวญี่ปุ่นจึงมักดูถูกชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าเป็นประเทศที่ด้อยกว่า (Arai, 2003: 155, 160, 169) นายวะตะนะเบะชี้ให้เห็นว่าเนื่องจากชาวญี่ปุ่นไม่เข้าใจประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมและชาตินิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นเมื่อประเทศญี่ปุ่นนำวงไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหา

[7] ข้อตกลงดังกล่าวเกิดจากการที่สหรัฐฯ ได้ขาดดุลการค้าและมีหนี้สาธารณะสะสมอย่างมหาศาล ดังนั้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของกลุ่มประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ 5 ประเทศ หรือที่รู้จักกันในชื่อ G5 จึงได้ประชุมและตกลงร่วมกันว่าจะลดค่าเงินดอลลาร์ลงเพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เป็นผลให้ค่าเงินเยนสูงขึ้น

เอเชียบูรพาและนำแนวความคิดในเรื่องครอบครัวแบบญี่ปุ่น[8] เข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในที่สุดญี่ปุ่นก็แพ้สงคราม (*GF*, February 1996: 102-109)

การกำหนดนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามนั้น นายโยะชิฮิเดะ โซะเอะยะ แห่งมหาวิทยาลัยเคโอ ยืนยันว่าญี่ปุ่นกำหนดนโยบายโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ และยึดถือลัทธิเอเชียนิยมเป็นหลัก เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกในเอเชียที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและมีระบบการเมืองแบบรัฐสภาในระบอบประชาธิปไตยแล้ว แม้แต่ในช่วงหลังสงครามแล้ว การกำหนดนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง (*GF*, August 2005: 28) ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าลัทธิเอเชียนิยมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ไม่ได้มีแนวคิดเป็นปฏิปักษ์กับสหรัฐฯ รวมอยู่ด้วย

บทความชื่อ “ลัทธิเอเชียนิยมที่แอบแฝงอยู่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง” โดยนายมิยะงิ (GRIPS) ได้ชี้ให้เห็นว่า ลัทธิเอเชียนิยมมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศทั้งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงคราม โดยนายมิยะงิได้ให้คำจำกัดความคำว่า “ลัทธิเอเชียนิยม” ว่าเป็นลัทธิที่เรียกร้องภายใต้แนวคิดที่ว่า “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย” อันเป็นแนวคิดที่ต่อต้านตะวันตก กล่าวคือ เรียกร้องให้มีการรวมพลังความสามัคคีของชาวเอเชียเพื่อต่อสู้กับการกดขี่ข่มเหงของประเทศตะวันตกเพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราช (*GF*, February 2007: 58-59) นายมิยะงิสนใจกับการประชุมบันดุงหรือการประชุมเอเชีย-แอฟริกา (Asain-African Conference) ซึ่งจัดขึ้นครั้งแรกที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซียใน ค.ศ. 1955 โดยประเทศญี่ปุ่นมีความเห็นว่าลัทธิเอเชียนิยมนั้นได้ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นมาในที่ประชุมบันดุงนี้เอง ส่วนสหรัฐฯ นั้นก็ได้แต่เฝ้าจับตาดูว่าการประชุมครั้งนี้จะมีวัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านสหรัฐฯ หรือเพื่อให้การสนับสนุนคอมมิวนิสต์กันแน่ ตามแนวคิดของนายมิยะงิแล้ว เขาเข้าใจว่าตัวแทนของประเทศญี่ปุ่นพยายามจะทำให้ประเทศในภูมิภาคเอเชียที่มีความคิดชาตินิยมและได้รับเอกราช รวมทั้งมีแนวคิดแบบก้าวหน้าหรือแบบคอมมิวนิสต์ ก้าวสู่การพัฒนาเศรษฐกิจตามนโยบายของสหรัฐฯ นอกจากนี้นายมิยะงิยังได้วิเคราะห์อีกว่า ประเทศญี่ปุ่นมีบทบาทในการเป็นแกนนำด้านเศรษฐกิจของเอเชีย กล่าวคือ ญี่ปุ่นทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเอเชียกับยุโรปและสหรัฐฯ และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างค่ายเสรีนิยมกับค่ายคอมมิวนิสต์ที่กำลังขัดแย้งกันอยู่ (*GF*, March 2007: 65-67)

สงครามเย็นทำให้ประเทศญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาทในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกครั้ง เนื่องจากประเทศจีนกลายเป็นคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ จึงช่วยญี่ปุ่นลดค่าปฏิกรรมสงครามที่ญี่ปุ่นต้องชดใช้ต่อประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะสหรัฐฯ ถือว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่จะใช้ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ประเทศญี่ปุ่นได้สร้างความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจกับประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการชดเชย ซึ่งบางครั้งก็เปลี่ยนเป็นความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ซึ่งกลับกลายเป็นการทำให้ญี่ปุ่นพัฒนาเศรษฐกิจตัวเองอย่างรวดเร็ว (*GF*, August 2005: 31) รัฐบาลญี่ปุ่นบอกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสิ่งที่ต้องกระทำร่วมกัน โดยการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะขณะที่ประเทศญี่ปุ่นมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ประเทศในเอเชีย

[8] ในที่นี้หมายถึงจักรพรรดิดำรงตนเสมือนเป็นบิดา ประชาชนเปรียบเสมือนเป็นบุตร (八紘一宇)

ตะวันออกเฉียงใต้ก็มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย แนวคิดเช่นนี้นั้นเป็นกลยุทธ์เดิมที่เคยใช้ในสงครามมหาเอเชียบูรพามาแล้ว เป้าหมายจริงๆ ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการกระทำเช่นนี้ก็คือ ผลประโยชน์ที่ประเทศญี่ปุ่นจะได้รับนั่นเอง นอกจากนี้ ชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งยังมีแนวคิดที่ว่า แม้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะพ่ายแพ้ต่อสหรัฐฯ แต่ญี่ปุ่นไม่ได้แพ้เอเชีย ภายในจิตใต้สำนึกของคนญี่ปุ่นยังคงคิดว่าอุดมการณ์การเข้าสู่สงครามเอเชียบูรพาเป็นการกระทำที่ถูกต้อง (*GF*, February 2007: 57-63) คนญี่ปุ่นจึงไม่ได้คิดทบทวนต่อสงครามเอเชีย-แปซิฟิกที่ญี่ปุ่นก่อขึ้น

ต่อมาในช่วงครึ่งหลังทศวรรษที่ 1960 นายทะเกะโอะ มิกิ (1907-1988) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นได้เสนอแนวคิดเอเชีย-แปซิฟิก กล่าวคือ เมื่อญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มั่งคั่งและพัฒนาแล้วก็ควรให้ความช่วยเหลือและพัฒนาประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชีย หลังทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นจึงเป็นประเทศที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของเอเชีย (*GF*, August 2005: 32) โดยในช่วงทศวรรษที่ 1980 ประเทศญี่ปุ่นได้พัฒนาตนเองอย่างสูงสุดทั้งในด้านเทคโนโลยีและในด้านเศรษฐกิจ (*G*, September 2010: 9) ญี่ปุ่นคิดว่าตนเองเป็นสมาชิกหนึ่งในเอเชีย แต่ก็อยู่ในฐานะประเทศที่พัฒนาแล้วทางอุตสาหกรรมและเป็นประเทศประชาธิปไตย (*GF*, February 1994: 58) ดังนั้นญี่ปุ่นต้องมีบทบาทต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะผู้ให้คำแนะนำและความรู้ในเรื่องการค้าขายระหว่างประเทศและการลงทุน รวมถึงการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (*GF*, February 1996; 107) แต่ถ้าประเทศญี่ปุ่นจะใช้แนวคิดภูมิภาคนิยมและขึ้นมาเป็นศูนย์กลางของเอเชียบ้าง ก็จะถูกต่อต้านจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างแน่นอน เนื่องจากในปัจจุบันประเทศจีนเป็นประเทศมหาอำนาจ และเกาหลีใต้ก็มีปัญหาความขัดแย้งกับญี่ปุ่นในเรื่องที่ว่ามีหญิงสาวถูกบังคับให้ต้องมาให้ความสำราญแก่ทหารญี่ปุ่น รวมทั้งปัญหาเรื่องตำราเรียนประวัติศาสตร์ นายอิซะมิ ทะเกะดะ แห่งมหาวิทยาลัยดกเคียว กล่าวว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศพัฒนาแล้วเพียงประเทศเดียวเท่านั้นที่มิได้เข้าร่วมเป็นกลุ่มสมาชิกใดๆ ในขณะที่สหรัฐฯ มีกลุ่ม NAFTA และยุโรปก็มี EC (หรือ EU ในปัจจุบัน) ส่วนประเทศออสเตรเลียก็มีกลุ่มประเทศ SPF (*GF*, October 1992: 20-21)

การสร้างเขตเศรษฐกิจเอเชียตะวันออก (East Asia Economic Caucus: EAEC) ที่เสนอโดยอดีตนายกรัฐมนตรีมหาเธร์ โมฮัมหมัดแห่งมาเลเซีย ซึ่งถูกรัฐบาลจอร์ชเอชดับเบิลยู บุชของสหรัฐฯ ตอบโต้อย่างรุนแรงว่าเป็นการจำกัดเศรษฐกิจไว้เฉพาะแต่เอเชียตะวันออก หรือตัดขาดแปซิฟิกเป็นสองส่วน จึงทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้สนับสนุน EAEC นายมิยะงิ อธิบายว่า EAEC ที่ไม่เอาสหรัฐฯ นั้นก็ทำนองเดียวกันกับการเรียกร้องแนวคิดเอเชียเพื่อชาวเอเชีย ลัทธิเอเชียนิยม และการประชุมที่บันดุง (*GF*, February 2007: 59) นายอิเกะดะ (อดีตอธิบดีกรมเอเชียกระทรวงการต่างประเทศ) ได้กล่าวเตือนต่อนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น ว่ามีแนวโน้มที่ลัทธิเอเชียนิยมจะทำให้เอเชียกับตะวันตกขัดแย้งกัน ซึ่งก็หมายความว่าหลังจากนี้ไปญี่ปุ่นควรจะมุ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์กับทุกประเทศทั้งในเอเชีย สหรัฐฯ และยุโรปอย่างสมดุล เพราะเกรงว่าลัทธิเอเชียนิยมจะหมายถึงการคบค้าสมาคมและให้สิทธิพิเศษเฉพาะกับประเทศต่างๆ ในเอเชียที่ไม่ใช่คนผิวขาว และจะทำให้สหรัฐฯ เกิดความเข้าใจผิดและไม่พอใจได้ (*GF*, February 1994: 52-55)

เมื่อการประชุมสุดยอดเอเชีย-แอฟริกาได้จัดขึ้นที่บันดุงอีกครั้งหนึ่งเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 2005 นายกรัฐมนตรีจุงอิชิโร โคะอิซุมิ (1942-) ก็เข้าร่วมประชุมในครั้งนี้ด้วย นายเค็นอิชิโร ซะซะเอะ อธิบดีกรมเอเชีย-โอเชียเนีย กระทรวงการต่างประเทศ

ได้ชี้ให้เห็นว่า การประชุมดังกล่าวมีประเด็นสำคัญสองประการ คือ ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศเดียวที่เข้าร่วมประชุมในฐานะประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศญี่ปุ่นได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำของเอเชีย ในการประชุมนี้ประเทศญี่ปุ่นยืนยันว่าจะช่วยเหลือเอเชียด้านการพัฒนาให้มากกว่านี้ และจะเผยแพร่แนวความคิดสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และการปกครองด้วยกฎหมายแก่ประเทศต่างๆ ในเอเชียและแอฟริกา (*GF*, July 2005: 68-69)

สำหรับการทูตญี่ปุ่นในช่วงสงครามเย็นและหลังสงครามเย็นนั้น นายทะกะชิ ชิระอิชิ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัย GRIPS คิดว่ารัฐบาลญี่ปุ่นมีแนวทางในการดำเนินนโยบายอยู่ 3 ประการ คือ การให้ความร่วมมือกับสหรัฐฯ การพัฒนาเศรษฐกิจของเอเชีย และการผลักดันให้ญี่ปุ่นเป็นตัวแทนของเอเชีย อย่างไรก็ตามการที่ประเทศญี่ปุ่นมีแนวคิดในการสร้างชาติและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ในเอเชียนั้นก็เพื่อผลประโยชน์แห่งชาติญี่ปุ่นทั้งนั้น และการสนับสนุนสหรัฐฯ เพื่อสร้างระบบระเบียบในภูมิภาคเอเชียตะวันออก โดยมีสหรัฐฯ เป็นผู้นำและมีญี่ปุ่นเป็นหุ้นส่วนน้อยๆ ผู้ซื่อสัตย์ของสหรัฐฯ ก็เพื่อผลประโยชน์ของชาติญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน และนโยบายดังกล่าวนี้ก็ดำเนินมาด้วยดีจนถึงทศวรรษที่ 1990 (*GF*, April 2008: 60)

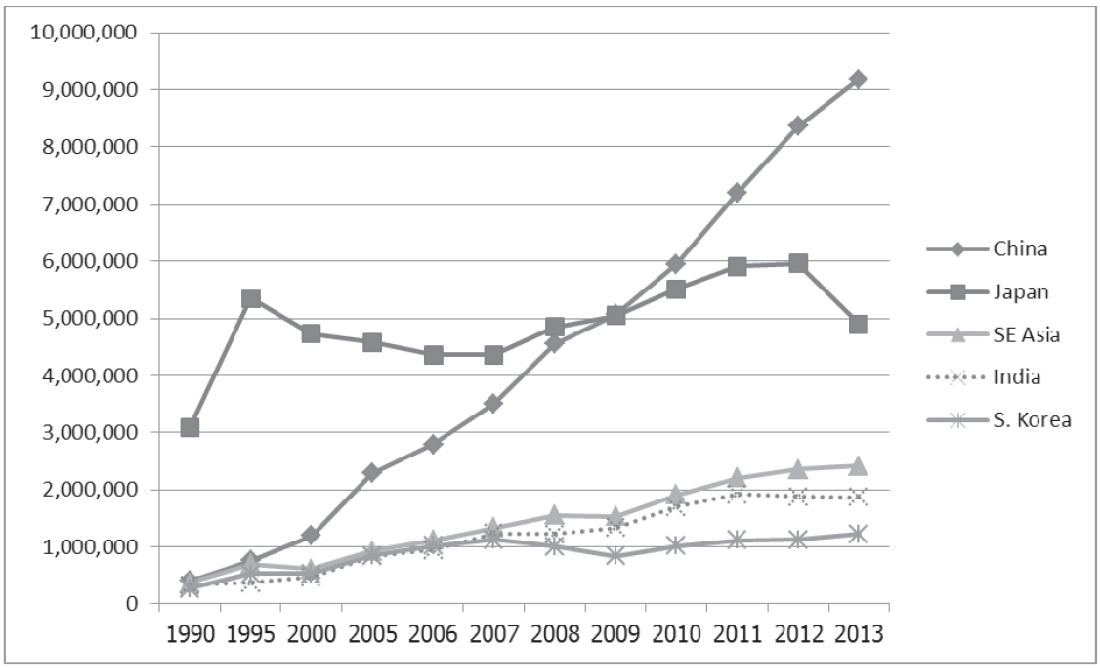
กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยได้เรียบเรียงและแสดงให้เห็นถึงทัศนะต่างๆ จากบทความของ *Gaiko Forum* ซึ่งทำให้เราสามารถเข้าใจได้อย่างชัดเจนถึงกระบวนการในการสร้างจิตสำนึกว่าญี่ปุ่นคือผู้นำและผู้ชี้นำประเทศสมาชิกอาเซียน กระทั่งถึง ค.ศ. 2009 เมื่อจีนมี GDP แซงหน้าญี่ปุ่น *Gaiko Forum* ยังปรากฏบทความที่แสดงให้เห็นว่านโยบายของญี่ปุ่นต่อประเทศสมาชิกอาเซียนยังคงมีแนวคิดของเอเชียนิยมและตั้งอยู่บนจิตสำนึกที่ว่าญี่ปุ่นคือผู้นำ หรือมีบทความที่สะท้อนจิตสำนึกที่ว่าญี่ปุ่นคือผู้นำของอาเซียน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับอาเซียนในเชิงเปรียบเทียบ

วารสาร *Gaiko Forum* ที่ตีพิมพ์ในช่วงที่ญี่ปุ่นมีบทบาทลดลงในสังคมนานาชาติ กองบรรณาธิการรู้สึกถึงวิกฤตที่เกิดขึ้น ซึ่งนักการทูตและประชาชนญี่ปุ่นก็มีความรู้สึกเช่นเดียวกัน ในทศวรรษ 1980 สหรัฐฯ มีความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นอย่างรุนแรง (Japan bashing) เพราะการขาดดุลการค้า ตรงกันข้ามมาในทศวรรษ 1990 ประเทศญี่ปุ่นพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ให้ถูกมองข้าม (Japan passing) (*GF*, February 1996: 108; April 2010: 78-83)

ฐานะที่ตกต่ำลงของประเทศญี่ปุ่นในเวทีโลกนั้น นายโยะชิโนะบุ ยะมะโมะโตะ ศาสตราจารย์กิตติคุณ มหาวิทยาลัยโตเกียว ได้อธิบายในวารสาร *Gaiko* ฉบับเดือนมกราคม ค.ศ. 2012 ว่าประเทศญี่ปุ่นประสบภาวะฟองสบู่แตกในช่วงหลังสงครามเย็น ทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างยาวนาน โครงสร้างประชากรมีความผกผัน โดยมีคนชรามากขึ้น แต่มีอัตราการเกิดลดน้อยลง ทำให้มีขีดจำกัดในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนั้นจึงเกิดหนี้สาธารณะสะสมอย่างมหาศาล และเกิดปัญหาอย่างหนักในเรื่องสวัสดิการและเงินบำนาญ นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าของประเทศที่กำลังพัฒนาทำให้ความสามารถและความเป็นอยู่ของประเทศญี่ปุ่นนั้นลดระดับลงอย่างต่อเนื่องเมื่อพิจารณาในเชิงสัมพัทธ์ แต่ 20 ปีต่อไปจากนี้ หรือในปี ค.ศ. 2032 ประเทศญี่ปุ่นจะยังเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับ 4 ของโลก (*G*, January 2012: 27-33) นายฮิโระชิ นะกะนิชิ แห่งมหาวิทยาลัยเกียวโต กล่าวในวารสารฉบับเดียวกันว่า “การที่ประเทศอื่นๆ รู้สึกได้ว่าประเทศญี่ปุ่นมีบทบาทน้อยลงเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้” จึงเสนอให้มีการจัดการความร่วมมือด้านเศรษฐกิจในกรอบอาเซียน+3 (*G*, January 2012: 23-24)

ถึงแม้จะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 มากว่าสองทศวรรษแล้ว แต่ญี่ปุ่นก็ยังมองไม่เห็นทางออกจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1990 นายมิยะงิได้กล่าวว่า อีกไม่นานประเทศจีนจะเป็นอันดับ 2 ทางด้านเศรษฐกิจของโลกแทนที่ประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้นายมิยะงิยังมีข้อคำถามว่าประเทศญี่ปุ่นจะทำอย่างไรต่อเอเชียและโลกในขณะที่ญี่ปุ่นไม่ได้เป็นอันดับที่ 2 ต่อจากสหรัฐฯ แล้ว (*GF*, December 2008: 29)



แผนภาพที่ 3 ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (หน่วย: ล้านดอลลาร์)

ที่มา: จัดทำโดยผู้วิจัยจากข้อมูลของ United Nations Statistics Division และ IMF

จากวารสารฉบับเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2005 นายฮิโตะชิ ทะนะกะ เจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศ คาดการณ์ว่าอีก 10 ปีหลังจากนี้ คือ ปี ค.ศ. 2015 ประเทศจีนจะเทียบเท่าประเทศญี่ปุ่นในเรื่องของ GDP (*GF*, May 2005: 65) แต่ในความเป็นจริงแล้ว พอถึง ค.ศ. 2009 ประเทศจีนก็สามารถขึ้นนำประเทศญี่ปุ่นไปได้แล้ว ซึ่งนำไปสู่ข้อสังเกตที่ว่าความรู้สึกขัดแย้งระหว่างประเทศจีนกับประเทศญี่ปุ่นก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน (*GF*, August 2005: 31)

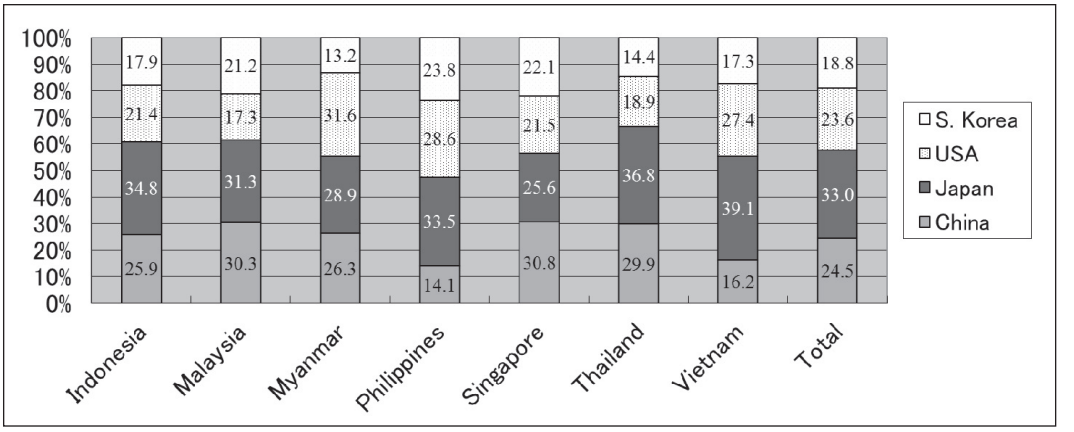
ขณะที่ประเทศจีนเริ่มให้ความสำคัญและส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการทูตกับอาเซียน แต่ดูเหมือนว่าบทบาทของญี่ปุ่นด้านการทูตนั้นเริ่มลดลง ในเดือนมกราคม ค.ศ. 2002 อดีตนายกรัฐมนตรีโคะอิซุมิได้ประกาศแนวคิดเรื่องประชาคมเอเชียตะวันออก โดยก่อนหน้านั้นทั้งจีนและญี่ปุ่นเริ่มมีการแข่งขันแย่งชิงความเป็นผู้นำในการสร้างการรวมกลุ่มแบบภูมิภาคนิยม แต่ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนนั้นกลับลดน้อยลง เพราะนอกจากจีนจะมีบทบาทมากขึ้น อาเซียนเองก็ยังมีแนวโน้มที่จะประชุมเจรจากับประเทศนอกกลุ่มเพิ่มมากขึ้นด้วย (*GF*, September 2007: 21-22) ดังนั้นความคิดเรื่องประชาคมเอเชียตะวันออกจึงเป็นการกระตุ้นให้ญี่ปุ่นมีความกระตือรือร้นมากขึ้น เพราะญี่ปุ่นจะสนใจเรื่องการเป็นผู้นำ และการสร้างอิทธิพลในประชาคมเอเชียตะวันออกมากกว่า (*GF*, December 2008: 26, 28) รัฐบาลญี่ปุ่นจึงพยายามทำให้อาเซียน+3 กลายเป็น อาเซียน+6 โดยให้อินเดีย ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์เข้าร่วมด้วย และต้องการอาศัยให้อาเซียน+6 สร้างประชาคมเอเชียตะวันออกเพื่อกีดกันการมีบทบาทของจีน และเพื่อกำกับความสมดุลกับจีน (*G*, January 2012: 27-33) นายมะซะทะกะ มัตสึอุระ แห่งมหาวิทยาลัยฮอกไกโด เสนอว่าชาวญี่ปุ่นอาจจะยังมีความเชื่อแบบอุดมคติอยู่ว่าภูมิภาคเอเชียควรจะรวมเป็นหนึ่งเดียวกันโดยมีญี่ปุ่นเป็นศูนย์กลาง หลังจากเศรษฐกิจของญี่ปุ่นตกต่ำแล้ว หนังสือพิมพ์และวารสารมักจะวิพากษ์วิจารณ์ว่าประเทศญี่ปุ่นไม่มีความสามารถด้านการเมืองและการทูต แต่ก็ลงข่าวเกี่ยวกับประชาคมเอเชียตะวันออกอยู่ไม่น้อย แสดงว่าชาวญี่ปุ่นยังไม่ละทิ้งความคิดที่ว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้นำและยังฝันถึงลัทธิเอเชียนิยม (*GF*, December 2008: 38-40) แต่ในที่สุดแล้ว นายทะนะกะ แห่ง Japan Research Institute ก็แสดงความคิดเห็นที่ว่า ประชาคมเอเชียตะวันออกแทบจะไม่มีความเป็นไปได้ เพราะประเทศจีนและประเทศเพื่อนบ้านมีระบอบการปกครองแตกต่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ (*G*, January 2014: 127)

ในช่วงแรกของทศวรรษที่ 2000 ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอาเซียนก้าวหน้ามาก แต่ในช่วงหลังของทศวรรษที่ 2000 ประเทศจีนก็ลุกขึ้นมามีท่าทีแข็งกร้าวต่ออาเซียนในเรื่องทะเลจีนใต้อีกครั้ง (*G*, May 2012: 97) จึงทำให้เกิดข้อพิพาทระหว่างประเทศจีนกับประเทศสมาชิกอาเซียนเพิ่มมากขึ้น และอาเซียนเองจะไม่สามารถหาทางแก้ไขปัญหาเองได้ เพราะบางประเทศมีความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจกับจีนอย่างมาก บางประเทศก็ไม่มีข้อพิพาท และบางประเทศก็ไม่ได้ให้ความร่วมมือ ดังนั้นประเทศสมาชิกที่มีข้อพิพาทกับประเทศจีน จึงสนใจนโยบายของประเทศญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศจีน และคาดหวังว่าประเทศญี่ปุ่นจะมีบทบาทมากขึ้นในเรื่องดินแดน (*G*, July 2013: 107-108)

ญี่ปุ่นนั้นจำเป็นจะต้องเปลี่ยนนโยบายต่อประเทศสมาชิกอาเซียน นายคะซุโอะ โอกุระ เจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศ ได้กล่าวว่า ประเทศญี่ปุ่นช่วยเหลือประเทศสมาชิกอาเซียนที่กำลังพัฒนาในด้านเศรษฐกิจจนถึงทศวรรษ 1990 แต่อาเซียนได้พัฒนาพอสมควรแล้ว หลังจากนี้ประเทศญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนนโยบายต่อประเทศสมาชิกอาเซียนเป็น “การคิดด้วยกัน” และ “การทำด้วยกัน” (*GF*, April 1996: 30)

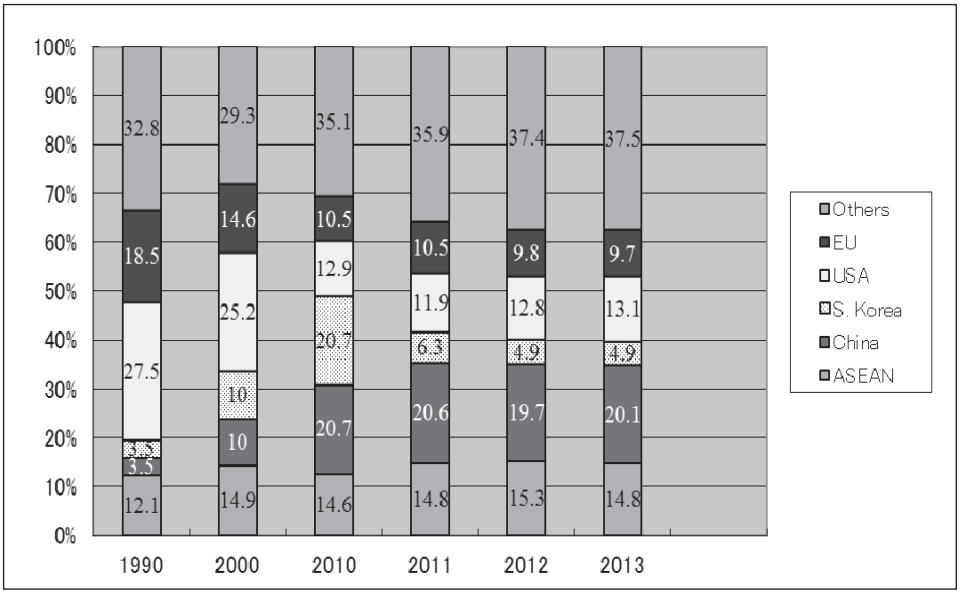
นอกจากนั้น อาเซียนยังได้ผลักดันให้มีการประชุมสุดยอดผู้นำระหว่างประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีน และประเทศเกาหลีใต้ด้วย อันเป็นผลจากวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้งที่เกิดขึ้น และถือเอาการครบรอบ 30 ปีของการก่อตั้งอาเซียนให้มีการจัดประชุมอาเซียน +3 ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1997 และต่อมาในการประชุมอาเซียน +3 ใน ค.ศ. 1999 ผู้นำทั้ง 3 ประเทศ ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ได้รับประทานอาหารเช้าและสนทนากันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาก็มีการประชุมผู้นำระหว่าง 3 ประเทศทุกปี จนกระทั่งเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2012 จึงยกเลิกการประชุมผู้นำระหว่างสามประเทศ เพราะประเทศจีนต่อต้านญี่ปุ่นในเรื่องที่รัฐบาลญี่ปุ่นซื้อเกาะเซนกากุเป็นของรัฐ เมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2012

นายมิยะงิกล่าวว่า อาเซียนนั้นจัดการประชุมเป็นประจำทุกปีโดยยึดถือนโยบายที่ว่า จะไม่แทรกแซงทางการเมืองภายในของประเทศสมาชิกอาเซียนด้วยกัน ดังนั้นจึงสามารถดำรงสืบต่อมาถึงปัจจุบัน (*GF*, December 2008: 22-29) โดยการจัดประชุมดังกล่าวก็เพื่อเจรจาและแก้ไขปัญหาภูมิภาค และอาเซียนก็ทำได้ดี แต่ประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีน และประเทศเกาหลีใต้มีโอกาสที่จะทำเช่นนั้นได้ยาก



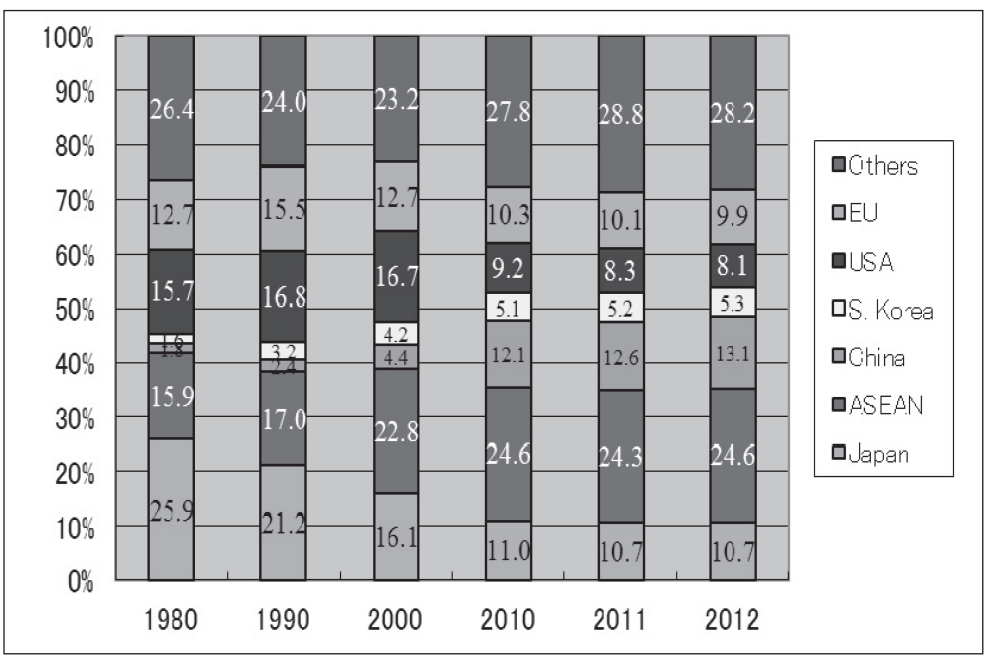
แผนภาพที่ 4 ประเทศคู่ค้าสำคัญของอาเซียนในปี ค.ศ. 2014

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากข้อมูลของ Ministry of Foreign Affairs Japan (2014)



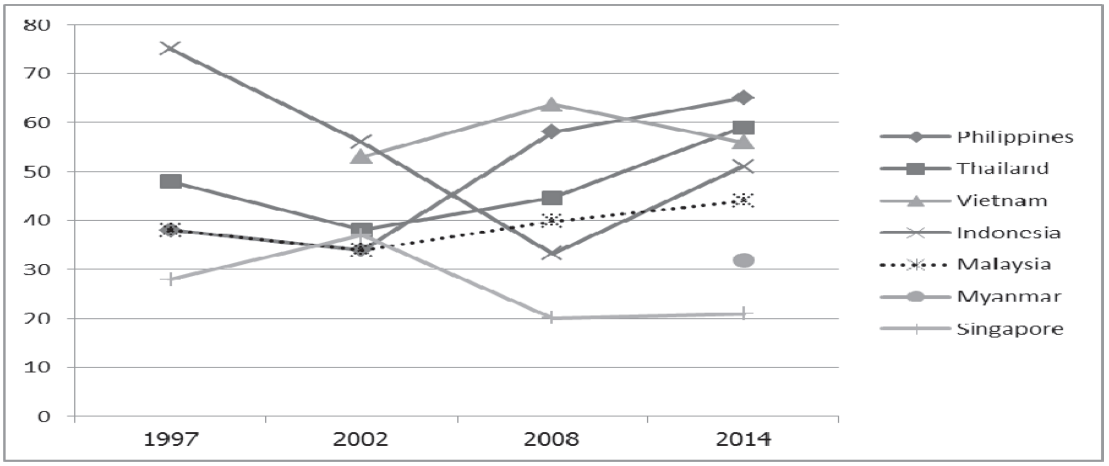
แผนภาพที่ 5 ประเทศหรือภูมิภาคที่ญี่ปุ่นค้าขาย

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากข้อมูลของ Ministry of Finance Japan



แผนภาพที่ 6 ประเทศหรือภูมิภาคที่อาเซียนค้าขาย

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากข้อมูลของ Ministry of Finance Japan



แผนภาพที่ 7 ญี่ปุ่นมีบทบาทในการพัฒนาเอเชียหรือไม่ (หน่วย: ร้อยละ)

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียนจากข้อมูลของ Ministry of Foreign Affairs Japan (2008, 2014)

ผลการสำรวจความคิดเห็นของคนในประเทศสมาชิกอาเซียนต่อญี่ปุ่นโดยกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 2014 แสดงให้เห็นว่า ด้านคู่ค้าของอาเซียนนั้น ญี่ปุ่นมีความสำคัญมากกว่าจีน (แผนภาพที่ 4) และญี่ปุ่นก็ค้าขายกับอาเซียนไม่ลดน้อยลงนัก (แผนภาพที่ 5) แต่อาเซียนค้าขายกับญี่ปุ่นน้อยลงและค้าขายกับจีนมากขึ้น (แผนภาพที่ 6) ดังนั้น นายยะมะคะเงะจึงคิดว่าสำหรับญี่ปุ่นแล้ว การที่อาเซียนคิดว่าประเทศญี่ปุ่นมีประโยชน์ต่ออาเซียนน้อยกว่าประเทศจีนถือว่าเป็นภัย (*GF*, September 2007: 24)

อาเซียนประสบความสำเร็จในการสร้างระเบียบของภูมิภาค เรื่องการเป็นผู้นำ เรื่องความเป็นอยู่ และความมั่นใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีความดึงดูดที่จะสร้างการรวมกลุ่มในลักษณะภูมิภาคนิยมเพิ่มมากขึ้น เช่น APEC, ARF, ASEM เพราะอาเซียนประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ อีกทั้งประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในด้านการทูต นายชิระอิชิ (GRIPS) ถึงกับคาดคะเนว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจของอาเซียนจะแซงหน้าประเทศญี่ปุ่นภายในปี ค.ศ. 2030 ซึ่งทำให้ประเทศญี่ปุ่นไม่สามารถหลีกเลี่ยงการถูกลดความสำคัญลงได้เลย ประเทศญี่ปุ่นนั้นจะไม่สามารถหันหน้าเข้าหาประเทศต่าง ๆ ในเอเชียในฐานะประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเหมือนเดิม (*GF*, December 2009: 40-44; *G*, September 2010: 43, 46, 49) อดีตนายกรัฐมนตรียะซุโอะ ฟุกุดะ (1936-) เคยกล่าวไว้ว่า “อาเซียนเมื่อก่อนกับตอนนี้แตกต่างกันมาก ครึ่งหนึ่งของประเทศสมาชิกอาเซียนมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างราบรื่น” ดังนั้นจึงต้องมีนโยบายต่ออาเซียนใหม่ และในขณะเดียวกันประเทศญี่ปุ่นยังต้องแสดงตนว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ (*G*, September 2012: 148) ส่วนนายโซะเอะยะเคยกล่าวไว้ว่า สำหรับประเทศญี่ปุ่นต่อจากนี้ จะต้องเรียนรู้จากแนวคิดของอาเซียน ประเทศญี่ปุ่นควรจะหาทางไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับประเทศจีน และหายุทธศาสตร์ในการอยู่กับประเทศจีน นอกจากนี้ประเทศญี่ปุ่นกับอาเซียนจะต้องสร้างความร่วมมือกันอย่างเท่าเทียมและแท้จริง (*G*, July 2013: 27-28)

แต่ดูเหมือนว่า รัฐบาลอาเบะในปัจจุบันนั้นพยายามที่จะเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งมากกว่าการร่วมมือกับเอเชียและอาเซียน ที่ปรึกษาด้านความมั่นคงของนายกรัฐมนตรีอาเบะ นายชินอิชิ คิตะโอะกะ แห่ง GRIPS (ศาสตราจารย์กิตติคุณ มหาวิทยาลัยโตเกียว) ได้เขียนบทความเรื่อง “บทบาทของเอเชียตะวันออกและญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 2032” ว่า ประเทศญี่ปุ่นต้องหลุดพ้นจากภาวะเงินฝืด ส่งเสริมยุทธศาสตร์ด้านการเติบโตทางเศรษฐกิจ ลดหนี้สินของภาครัฐด้วยการเพิ่มอัตราภาษีและลดสวัสดิการ ในขณะเดียวกันก็ต้องจัดสภาความมั่นคงแห่งชาติ[9] และเปลี่ยนการตีความรัฐธรรมนูญให้สามารถส่งกำลังไปร่วมป้องกันประเทศพันธมิตรได้ เปลี่ยนนโยบายการป้องกันตัวเอง และเปลี่ยนภาระหน้าที่ด้านความมั่นคงกับสหรัฐฯ และประเทศญี่ปุ่นควรจะมีความรับผิดชอบมากกว่านี้ โดยจะต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 เรื่องการละเว้นซึ่งสงคราม เพราะประเทศอื่นๆ ก็มีทหารและเป็นเรื่องธรรมดา แต่นายคิตะโอะกะก็รู้ดีว่าข้อเสนอเช่นนี้ย่อมมีหลายคนทั้งในและต่างประเทศวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นนโยบายแบบขวาจัด ซึ่งสำหรับนายคิตะโอะกะนโยบายขวาจัดคือความคิดที่ว่าประเทศญี่ปุ่นไม่ได้เป็นผู้ก่อสงครามมหาเอเชียบูรพา ประเทศญี่ปุ่นเหนือกว่าประเทศเพื่อนบ้าน และนายคิตะโอะกะเห็นด้วยว่าคำกล่าวนี้ไม่ถูกต้อง และอาจจะขัดขวางความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งนายคิตะโอะกะนำเสนอว่า ไม่ควรปล่อยให้ประเทศญี่ปุ่นถูกลดความสำคัญลง และควรให้ประเทศอื่นหันมาให้ความสำคัญต่อประเทศญี่ปุ่น (G, January 2013: 25-26)

ผู้เขียนยอมรับว่า ชาวญี่ปุ่นเห็นด้วยกับแนวความคิดของนายคิตะโอะกะมากขึ้นเรื่อยๆ[10] และเชื่อว่าแนวคิดนี้จะกลายเป็นนโยบาย แต่สำหรับชาวญี่ปุ่นที่คุ้นเคยรัฐธรรมนูญ “สันติภาพ” แล้ว ก็รู้สึกแปลกใจและเกรงว่าจะมีอันตรายตามมา เพราะเส้นทางนี้นี่เองที่ชาวญี่ปุ่นเคยเดินมาในอดีต และนำไปสู่สงครามมหาเอเชียบูรพา

6. บทส่งท้าย

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า ปัญญาชนญี่ปุ่นเคยคิดว่า ญี่ปุ่นเป็นผู้นำประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เนื่องจากความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นมีต่อประเทศเหล่านั้นจนถึงทศวรรษ 1980 ประเทศสมาชิกอาเซียนเริ่มมีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว แต่หลังทศวรรษ 1990 เศรษฐกิจญี่ปุ่นก็เริ่มเข้าสู่ภาวะตกต่ำ ปัญญาชนญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศสมาชิกอาเซียนเสียใหม่ ในทศวรรษ 2000 ประเทศจีนมีบทบาทมากขึ้นในเวทีโลกแทนที่ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งปัจจุบันสถานการณ์ได้เปลี่ยนไปแล้ว โดยหลังจากนี้ญี่ปุ่นจะพยายามสร้างความสัมพันธ์กับประเทศสมาชิกอาเซียนอย่างเท่าเทียมกัน และเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างจากประเทศสมาชิกอาเซียนด้วย แต่ปัญญาชนญี่ปุ่นยังคิดถึงสมัยที่ญี่ปุ่นเคยมีบทบาท มีอิทธิพล และมีความสำคัญมากกว่านี้ในเอเชีย อันแสดงให้เห็นว่าปัญญาชนญี่ปุ่นไม่น้อยยังคิดว่าประเทศญี่ปุ่นควรจะมีบทบาทเป็นผู้นำต่อประเทศสมาชิกอาเซียน หรือก็คือยังมีลัทธิบูรพานิยมหลงเหลืออยู่นั่นเอง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่าชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังยอมรับไม่ได้ ว่าประเทศจีนเป็นมหาอำนาจ และยังก่อความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น นโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มมีแนวโน้มที่แข็งกร้าวอย่างชัดเจนขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการที่รัฐบาลของ

[9] รัฐบาลอาเบะจัดตั้งสภาความมั่นคงแห่งชาติในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2013

[10] ผลการสำรวจประชามติของประชาชนโดยหนังสือพิมพ์ *Asahi Shimbun* ในเดือนกรกฎาคม 2014 ปรากฏผลว่า ในการลงมติรับรองการใช้สิทธิส่งกำลังไปร่วมป้องกันประเทศพันธมิตร มีอัตราผู้เห็นด้วยร้อยละ 30 และไม่เห็นด้วยร้อยละ 50 (*Asahi Shimbun* 6 กรกฎาคม 2014)

นายกรัฐมนตรีอาเบะไม่เห็นด้วยต่อแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีโทะมิอิจิ มุระยะมะ (1924-) ที่ยอมรับความผิดในสงครามที่เกิดขึ้นในอดีต[11] และยังยอมให้รัฐมนตรีไปคารวะศาลเจ้ายะซุกุนิ การเปลี่ยนแปลงการตีความรัฐธรรมนูญให้มีสิทธิการส่งกำลังไปร่วมป้องกันประเทศพันธมิตร การที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญให้สามารถจัดตั้งกองทหาร รัฐบาลในปัจจุบันให้ความสนใจหมู่เกาะเซ็งกะกุมากกว่าสัมพันธไมตรีกับจีน โดยได้มอบหมายให้มีทบวงรักษาชายทะเลที่เข้มแข็ง มีการเพิ่มงบประมาณกระทรวงกลาโหม ซึ่งนโยบายดังกล่าวนี้มีประชาชนให้การสนับสนุนมากขึ้นเรื่อยๆ

นายทันซัง อิชิบะชิ (1884-1973) นักหนังสือพิมพ์และอดีตนายกรัฐมนตรี (ในช่วง ค.ศ. 1956-1957) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่ยึดถือลัทธิเอเชียนิยมนั้น ได้นำเสนอแนวคิดของตนในขณะที่สงครามโลกครั้งที่หนึ่งยุติลง ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นควรจะคืนเอกราชให้แก่คาบสมุทรเกาหลีและไต้หวัน และคืนสิทธิและผลประโยชน์ให้แก่ประเทศจีนทั้งหมด และเรียกร้องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขกับประเทศเล็กๆ และอ่อนแอกว่าตน อีกทั้งถ้ามีประเทศใดประเทศหนึ่งรุกรานเอกราชของประเทศหนึ่ง จะต้องมีการเปิดฉากสงครามขึ้นเพื่อปลดแอกให้แก่ประเทศผู้ถูกรังแก ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ไม่สำเร็จ เพราะมีนักการเมืองและทหารหลายคนประณามแนวคิดนี้ ในปัจจุบันมีปัญญาชนจำนวนไม่น้อยที่คิดเอาเองว่า ถ้าลัทธิเอเชียนิยมแบบนายอิชิบะชิสามารถดำเนินการได้จริง ประเทศญี่ปุ่นก็จะสามารถดึงดูดนักศึกษาจากหลายๆ ประเทศทั่วโลก และสามารถได้รับความเคารพนับถือจากหลายๆ ประเทศทั่วโลกได้ (*GF*, December 2008: 40) ซึ่งตรงกันข้ามกับปัจจุบันที่ประเทศญี่ปุ่นมีรัฐธรรมนูญสันติภาพที่สละสิทธิอธิปไตยในสงครามโดยถาวร และห้ามการระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศผ่านการใช้กำลัง ดังนั้นประเทศญี่ปุ่นไม่สามารถเปิดสงครามขึ้นเพื่อปลดแอกให้แก่ประเทศผู้ถูกรังแก ประเทศญี่ปุ่นเคยเป็นมหาอำนาจอันดับที่ 2 ของโลกรองจากสหรัฐฯ ในด้านเศรษฐกิจ เพราะญี่ปุ่นมีรัฐธรรมนูญสันติภาพและไม่ได้ทำสงครามมากว่า 68 ปี แต่การที่รัฐบาลอาเบะลงมติรับรองการใช้สิทธิการส่งกำลังไปร่วมป้องกันประเทศพันธมิตรในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 2014 นั้นทำให้ประเทศญี่ปุ่นสามารถใช้กำลังภายนอกประเทศได้แล้ว แต่ประชาชนญี่ปุ่นก็ยังมีโอกาสรวมพลังคัดค้านร่างกฎหมายเกี่ยวข้องกับมติคณะรัฐมนตรีนี้ เหนือสิ่งอื่นใดเพื่อให้ประชาชนญี่ปุ่นอยู่ร่วมกับประชาชนในเอเชียอย่างสันติสุข เยาวชนญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของเอเชียด้วย

กิตติกรรมประกาศ

เนื้อหาบทความนี้ ผู้เขียนได้นำมาจากบางส่วนของรายงานการประชุมวิชาการระดับชาติญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 7 และได้รับการวิจารณ์จาก รศ.วรินทร วูวงศ์ ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ เผือกสม ดร.โฆษิต ทิพย์เทียมพงษ์ อาจารย์ชนิดา เผือกสม ดร.เกษวดี กุหลาบแก้ว อาจารย์สุวชัญ ชาญเชี่ยว คุณณัฐธิดา งามทรง คุณณัฐพงศ์ รังผึ้งและอีกหลายคนที่ไม่ได้เอ่ยชื่อ สำหรับความร่วมมือและความอนุเคราะห์ในการเขียนบทความชิ้นนี้ หากมีข้อบกพร่องใดๆ ในบทความนี้ ถือเป็นความรับผิดชอบของ

[11] อดีตนายกรัฐมนตรีมุระยะมะแถลงการณ์ วันที่ 15 สิงหาคม 1995 ในโอกาสครบรอบ 50 ปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ว่าประเทศญี่ปุ่นยอมรับผิดต่อสงครามที่ได้เกิดขึ้นในอดีต และการรุกรานประเทศต่างๆ ในเอเชีย ได้นำมาความเสียหายและความทุกข์ทรมานอย่างมหาศาลต่อประชาชนในประเทศเหล่านั้น และกล่าวขอโทษ นายกฯ มุระยะมะเองยอมรับว่า แถลงการณ์ของตนในโอกาสครบรอบ 50 ปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ได้เสื่อมสลายไปแล้วในสังคมจีนและเกาหลีใต้ และกระดาษแผ่นเดียวก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาสงครามที่เกิดขึ้นมาได้ (G, July 2013: 10, 12, 15)

ผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว บทความนี้เป็นตอนต่อมาของบทความอีกชิ้นหนึ่งคือ "ญี่ปุ่นกับบทเรียนของลัทธิเอเชียนิยม" *ชุมทางอินโดจีน: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 (มกราคม-มิถุนายน 2557).

บรรณานุกรม

Arai, T. (2003). *ASEAN and Japan* (ASEAN to Nihon). Tokyo: Nicchu Shuppan. (in Japanese)

Kobayashi, H. (2012). *Changing Japanese perception of Asia* (Nihonjin no ajiakan no hensen). Tokyo: Bensei Shuppan. (in Japanese)

Said, E.W. & Imazawa, N. (Trans.), (2005, 18th printing). *Orientalism Vol. 1.* Tokyo: Heibonsha. (in Japanese)

Suehiro, A. (2014). Changing Japan's perception and policy toward Asia (Nihon no ajia ninshiki: Seisaku no henyou). In T. Miyagi (Ed.), *Formation of Asia and Japan after World War II (Sengo ajia no keisei to nihon)*, pp. 245 – 286. Tokyo: Chuo Kouron Shinsha (in Japanese)

Tahara, S. (2013). Interview with Prime Minister Abe Shinzo (Naikaku souridaijin Abe Shinzo kinkyuu intaabyuu). *Chuo Kouron*, July, 16-25. (in Japanese)

United Nations. (2011). *Statistical yearbook (Sekai toukei nenkan).* Tokyo: Hara Shobo. (in Japanese)

Wakamiya, Y. (1995). *Perception of Asia among conservatives after WWII (Sengo hoshu no ajia kan).* Tokyo: Asahi Shimbunsha. (in Japanese)

เว็บไซต์

Cabinet Office, Government of Japan. (2013). *Opinion poll on diplomacy (Gaiko ni kansuru yoron chousa).* Retrieved November 2, 2014 from http://survey.gov-online.go.jp/h25/h25-gaiko/2-1.html (in Japanese)

IMF. *World Economic Outlook Database.* Retrieved May 15, 2014, from http://www.imf.org/external/data.html

Ministry of Finance Japan. *Trade statistics of Japan (Zaimushou boueki toukei).* Retrieved May 14, 2014, from http://www.customs.go.jp/toukei/suii/html/time_latest.htm (in Japanese)

Ministry of Foreign Affairs (Japan). (1983, 1987, 1992, 1997, 2002, 2008, 2014). *Opinion poll on Japan in seven ASEAN countries (ASEAN 7 kakoku ni okeru tainichi yoron chousa).* Retrieved May 14, 2014, from http://www.mofa.go.jp/mofaj/press/release/press23_000019.html (in Japanese)

United Nations Statistics Division. *GDP and its breakdown at current prices in US dollars.* Retrieved May 15, 2014, from http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp

วารสาร

Gaiko (Diplomacy, G)

Gaiko Forum (Forum for Diplomacy, GF)